
РЕЦЕНЗІЇ

УДК 821.161.2:[008:2-726.1](477.51)»16»
DOI 10.31654/2520-6966-2024-24F-110-298-301

Бондаренко А. І.

докторка філологічних наук, професорка української мови, методики її навчання та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Рецензія

**на монографію доктора філологічних наук, професора
Г. В. Самойленка «3 молитвою за Україну. Церковно-культурні
діячі Північного Лівобережжя XVII ст.» (Ніжин, 2023 р.)**

Рецензовану монографію присвячено літературно-мистецькій діяльності духовних осіб і культурних діячів Чернігівщини другої половини XVII ст.: Лазаря Барановича, Іоанікія Галятовського, Івана Величковського, Дмитра Туптала, Лаврентія Крщоновича, Олександра Бучинського-Яскольда. Структуру праці побудовано так, що кожному з них автор присвячує окремий розділ, розкриваючи не тільки церковно-проповідницьку, а й мистецьку та педагогічну цінність діяльності вказаних постатей.

Г. В. Самойленко доводить, що, незважаючи на неповторний мистецький стиль кожного з них (наприклад, експериментування І. Величковського з поетичною формою), цих чернігівських сподвижників можна характеризувати як членів літературної школи під керівництвом Лазаря Барановича. У час її існування ще не було сформовано систему функційних стилів, а елементи конфесійного, художнього та публіцистичного письма були поєднані в текстах сіверських майстрів слова синкретично. Компоненти сакрального стилю давали про себе знати образами найвищих істот, художнього – широким арсеналом засобів поетики, а публіцистичного – послідовним формуванням суспільних уявлень про громадянські чесноти, служіння суспільству, ідеалам патріотизму та загального добра. Одночасно існувала можливість літературно-писемної (книжної) реалізації творчості сіверських достойників завдяки друкарському виробництву. Тому таку спільноту з упевненістю можна кваліфікувати як духовно-світську школу книжності Чернігівщини XVII ст.

Як відомо, в основі поняття «школа» перебуває спільність принципів, які формують її системність. У тексті рецензованої монографії

визначено світоглядно-мистецькі підходи, реалізовані в духовній спадщині видатних літераторів:

1. Ієрархічно організована аксіологічна картина світу представників літературно-мистецької школи Чернігівщини, у якій поряд із сакральними поняттями Бога, Віри, Духовності постає ідеологема Миру задля права кожного на життя. Дослідник підкреслює антивоєнне спрямування сіверських майстрів слова, схожість сучасних й історичних цінностей, унаслідок чого підкреслено світоглядно-культурну наступність. Г. В. Самойленко аргументує важливість функціонування в суспільному просторі оцінюваних концептів як духовного, так і світського змісту. У такому трактуванні образи письменників-чернігівців XVII ст. постають у подвійній ролі, яка увібрала в себе служіння божественному та земному, зведеному на п'єдестал віри в щасливе майбутнє української землі.

2. Тяжіння від теоцентричності до соціоцентричності й антропоцентричності художніх зображень. Образи Господа, Божої Матері та святих об'єднано навколо ідеї найвищої справедливості, а представників козацтва означено як носіїв героїчної звитяжності, саможертвості та військової майстерності. Неабияке значення надано використанню назви *Україна* замість *Малоросія*, що акцентує витоки національного самоусвідомлення, бачення етнічної самобутності нашого народу та самостійності його історичного шляху. Автор монографії слушно зауважує, що до інтерпретації української людини духівники та письменники Північного Лівобережжя XVII ст. підходили не з позицій соціальної стратифікації, а з огляду на реальні досягнення в служінні ідеалам віри та протидії зовнішньому ворожому оточенню.

3. Спільність творчої методології (бароко), яку розгорнуто у вигадливості словесно-художніх форм, парадоксальності зображень, метафоричному пишномовстві, емблематизмі, широкому використанні засобів експресивно-естетичного впливу та ін. У праці окреслено авторське розуміння понять «стилістична система бароко», «людина бароко», «бароковий текст» та ін. Приділено увагу майстерності висловлювань сіверських достойників, пошуку яскравих художніх форм, у якому простежено системність мистецького словесного вираження (гіперболи, порівняння, оксиморони та ін.).

Багатство барокового зображення, на думку Г. В. Самойленка, зумовило поєднання в текстах видатних проповідників Сіверщини різних типів художнього мислення, що створювали духовну світосприймальну синкрезу : філософського, агітаційного, повчального та ін. Як слушно зауважує автор рецензованого видання, орієнтування на словесно-

художній орнаменталізм інтегрувала духівників у спільноту, яка ставила своїм завданням мистецькі пошуки для вираження та популяризації світогляду християн східного обряду. Дослідник слушно характеризує чернігівських сподвижників давнини як типових носіїв української ментальності, природним для яких є образно-художнє, емотивно-оцінне сприйняття світу.

4. Жанрово-тематична злютованість, єдність проблематики, спрямованої на реалізацію ідеї української козацької спільноти. Як пояснює автор, у межах літературного товариства сіверські культурні діячі минулого розгорнули теми війни та миру, життя й смерті, майнової нерівності, боротьби за свободу та героїчної козащини. Творчого висвітлення зазнала й тема шляху до Бога та долучення до сакральних істин. Однорідність проблемного спрямування, на думку Г. В. Самойленка, визначає як динамізм епохи створення текстів, так й одвічні історичні питання українства, які диктує несприятлива геополітична ситуація.

Як чинник монолітності літературного угруповання визначено й жанрову розмаїтість творчості сіверських духівників, яку створюють панегірики, оповідання легендарного змісту, повісті, а також пісні різних типів, які виражають не лише духовний, а й історіософський зміст, а також мають риси лірики.

5. Друковано-писемна реалізація літературних напрацювань сіверських духовних просвітників, з'ява книжкової продукції, що дало змогу охопити ширшу аудиторію та створити відповідну соціокультурну рецепцію. Формування суспільного відгуку на творчість чернігівських літераторів XVII ст. була б неможливою без засобів поширення їхньої історіософської думки. У монографії «З молитвою за Україну. Церковно-культурні діячі Північного Лівобережжя XVII ст.» учений веде мову про спрямованість літературної спадщини чернігівських достойників на якомога більше коло читачів задля формування їхньої світоглядної позиції в річищі християнських і патріотичних цінностей.

Будь-яка мистецька спільнота існує на основі близьких за сутністю творчих інтенцій. Учений переконливо стверджує те, що схожими були й мотиваційні настанови майстрів слова Сіверщини: утвердження православ'я, прагнення миру та злагоди в суспільстві, любов до рідної землі, убоління за її долю, піклування про те, щоб майбутні покоління продовжували сформовані духовні традиції. Праця Г. В. Самойленка цінна тим, що в ній проступають історіософські паралелі між суспільно-політичним контекстом сьогодення та культурно-історичним тлом існування літературно-мистецької школи Чернігова XVII ст., коли українці боронили рідну землю від турків, татарів, московитів й інших

зовнішніх ворогів. Нині захисники та захисниці України виборюють право на існування нашої незалежної держави, на демократичні перетворення, цивілізаційний поступ, а також європейську інтеграцію.

У праці «Молитва за Україну» накреслено ще одну світоглядну паралель, важливу для розуміння нинішньої духовної ситуації в державі. Якщо в далекому XVII столітті наші видатні земляки боролися за утвердження православної віри проти католицизму, то нинішня Україна змагається за домінування православної церкви Київського патріархату. У наш час історичних випробувань ця інституція надає значну підтримку Збройним Силам, гуртуючи на благодійництво членів багатьох громад, а мирне населення (вірян) зміцнює надією на справедливість і перемогу.

Прикметно, що Г. В. Самойленко приділяє увагу соціокультурному контексту, на тлі якого відбувалося формування духовно-мистецької спільноти представників літературної школи Сіверщини. Автор означає вагомі здобутки наших земляків на тлі розвитку храмовбудування, музики, пісенної творчості в непростий час збройних протистоянь. Залучаючи значний дослідницький матеріал, висвітлює культурний розвиток Чернігівського краю. У такий спосіб проведено третю важливу паралель, в основу якої покладено утвердження літературно-художньої спроможності сіверців у часи історичних посягань на нашу землю. У монографії означено творчий внесок представників Північного Лівобережжя задля розквіту України, її культури, освіти та майбутньої світової величі.

Написання цієї книги саме зараз не випадкове. Славне минуле народу, його духовні та ратні звершення дають надію на те, що українці зможуть відстояти незалежність своєї держави. У важкий для країни час протистояння російській агресії Г. В. Самойленко звертається до духовних витоків рідного сіверського краю, акцентуючи силу творчості церковних і мистецьких діячів Чернігівщини в далекому XVII ст. Автор монографії «Молитва за Україну» переконливо показує значення духовно-літературної та виховної діяльності наших земляків для утвердження цінностей, непідвладних часові, не тільки для Сіверщини, а й України в цілому. Отже, рецензоване видання є вагомим внеском у висвітлення культурно-мистецької, духовно-просвітницької спадщини Чернігівщини.

Bondarenko A. I.

Review of the Monograph «With The Prayer for Ukraine: Church and Culture Figures of North Left-Bank Ukraine of the 17th Century» by Hryhorii Samoilenko, Doctor of Philological Sciences, Professor at Chair of Literature, Methods of Its Teaching, History of Culture and Journalism of Nizhyn Mykola Gogol State University (Nizhyn, 2023)